

**ONA TILI DARSLARIDA TEATR
ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH**

MUNDARIJA

I. KIRISH

II. ASOSIY QISM

1. Teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari
2. Teatr texnikalarining ona tili ta’limidagi didaktik imkoniyatlari
3. Ona tili darslarida sahnalashtirish metodini qo‘llash tajribalari va texnologiyalari
4. Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari va ularning samaradorligi
5. Dars ishlanma

III. XULOSA

IV. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

KIRISH

“Ta’lim va tarbiya — kelajak poydevori. Agar biz bugun farzandlarimizni ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs etib tarbiyalasak, ertangi kunimiz albatta yorug‘ bo‘ladi.”¹

Sh.M. Mirziyoyev

Mavzuning dolzarbliji: Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy, kommunikativ hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim tizimida ona tili fanining o‘rnii va ahamiyati beqiyos bo‘lib, mazkur fan o‘quvchilarning nutq madaniyatini, tafakkurini, badiiy-estetik didini va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois ona tili darslarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, ta’lim jarayoniga innovatsion metod va texnologiyalarni joriy etish bugungi kun talabi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ta’lim jarayonida an’anaviy o‘qitish usullari bilan cheklanib qolish o‘quvchilarning faolligi va darsga bo‘lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanish o‘quv jarayonini jonlantiruvchi, ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik vositalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Teatr elementlari orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning emotSIONAL holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, ularning nutqiy faolligini oshiradi hamda badiiy ifoda vositalarini ongli ravishda qo‘llashga o‘rgatadi. Bu esa o‘quvchilarda til birliklarini faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy va ijodiy tarzda o‘zlashtirish imkonini yaratadi.

Teatr pedagogikasi ta’lim jarayonida shaxsni faol subyekt sifatida shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, unda o‘quvchi tinglovchi emas, balki jarayonning bevosita ishtirokchisiga aylanadi. Sahnalashtirish, rollarga bo‘linib ijro etish, dramatik vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilar til materialini chuqurroq anglaydi, matn mazmunini his etadi va obrazli tafakkur asosida o‘z fikrini ifodalashga intiladi.

¹ Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. — T.: O‘zbekiston, 2018.

Ayniqsa, badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida teatr elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning asar mazmunini to‘liq idrok etishiga, qahramonlar xarakterini tushunishiga va voqealarga baho berishiga yordam beradi.

Ona tili darslarida teatr texnikalarini qo‘llash nafaqat nutqiy kompetensiyani, balki ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Jumladan, jamoada ishlash, o‘zaro muloqot qilish, bir-birini tinglash, hamkorlikda qaror qabul qilish kabi sifatlar shakllanadi. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘z hissiyotlarini boshqarishni, sahnada erkin harakat qilishni va auditoriya oldida o‘z fikrini dadil ifodalashni o‘rganadi. Natijada dars jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchi egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi lozim. Teatr elementlariga asoslangan darslar aynan mana shu talablarga javob beradi. Chunki sahnalashtirilgan vaziyatlar o‘quvchilarni real hayotga yaqinlashtiradi, ularni mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga va ijodiy yechim topishga undaydi. Shu jihatdan qaraganda, teatr elementlaridan foydalanish ona tili ta’limining amaliy yo‘nalishini kuchaytiruvchi samarali metodlardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, teatr texnologiyalarini dars jarayoniga tatbiq etish o‘qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik mahorat, ijodkorlik va tashkiliy qobiliyatni talab etadi. O‘qituvchi darsni rejalashtirish jarayonida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini, ularning qiziqishlari va individual imkoniyatlarini hisobga olishi zarur. To‘g‘ri tanlangan sahna ko‘rinishlari, rollar va dramatik vaziyatlar darsning samaradorligini oshiradi hamda o‘quvchilarda ona tili faniga nisbatan ijobjiy munosabatni shakllantiradi. Ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanish ta’lim jarayonini mazmunan boyitadi, o‘quvchilarning nutqiy va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi hamda ularning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Mazkur kurs ishining kirish qismida ko‘tarilgan masalalar asosiy qismda teatr elementlarining pedagogik-psixologik asoslari, didaktik imkoniyatlari, amaliy

tajribalari va dars ishlanmalari orqali batafsil yoritiladi hamda mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati ochib beriladi.

Kurs ishining maqsadi: Ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va didaktik imkoniyatlarini nazariy hamda amaliy jihatdan o‘rganish, sahnalashtirish metodlari orqali o‘quvchilarning nutqiy faolligi, ijodiy fikrashi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish yo‘llarini asoslab berishdan iborat.

Kurs ishining vazifalari:

- Ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslarini tahlil qilish.
- Teatr texnikalarining ona tili ta’limidagi didaktik imkoniyatlarini ochib berish.
- Sahnalashtirish metodini qo‘llash bo‘yicha mavjud tajribalar va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘rganish.
- Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari orqali o‘quv jarayoni samaradorligini aniqlash va umumlashtirish.

Kurs ishining obyekti: Umumiyo‘rtta ta’lim muassasalarida ona tili fanini o‘qitish jarayoni.

Kurs ishining predmeti: Ona tili darslarida teatr elementlari va sahnalashtirish metodlaridan foydalanish jarayoni, shakllari hamda ularning o‘quvchilar nutqiy va ijodiy kompetensiyalariga ta’siri.

Kurs ishining tuzilishi: Kirish, 2 bob, 4 paragraf, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar iborat.

1. Teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari

Pedagogik jihatdan teatr elementlari ta’limning faol metodlari sirasiga kiradi. Sahnalashtirish, rolli o‘yinlar, dramatizatsiya va improvizatsiya orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning dars jarayonidagi ishtirokini kuchaytiradi, o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ta’lim samaradorligini ta’minlaydi. Bunday yondashuvda o‘quvchi o‘z bilimini amaliy faoliyat jarayonida qo’llaydi, bu esa bilimlarning mustahkam va barqaror bo‘lishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ona tili kabi nutqiy faoliyatga asoslangan fanlarda teatr elementlari til birliklarini amaliy nutq jarayonida o‘zlashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchini faollashtirish, uning shaxsiy va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, teatr elementlaridan foydalanish ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Teatr elementlari o‘quvchini bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ijrochi, muhokama ishtirokchisi va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga imkon yaratadi.

Teatr elementlarining pedagogik ahamiyati shundaki, ular o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi. Sahna jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrini ifodalash, suhbatdoshni tinglash, muloqot madaniyatiga rioya qilish kabi muhim ko‘nikmalarni egallaydi. Bundan tashqari, guruhli sahna ishlari orqali hamkorlikda ishslash, mas’uliyatni his qilish va o‘zaro hurmat kabi ijtimoiy sifatlar shakllanadi. Bu esa ta’limning nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy funksiyasini ham kuchaytiradi.²

Psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, teatr elementlari o‘quvchilarning hissiy sohasiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Sahnalashtirish jarayonida o‘quvchi obrazga kiradi, qahramonning his-tuyg‘ularini anglaydi va ularni ifodalashga harakat qiladi. Bu esa empatiya, ya’ni boshqalarning ruhiy holatini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Emotsional jihatdan boyitilgan ta’lim muhiti o‘quvchilarning darsga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantiradi va o‘quv motivatsiyasini oshiradi.

² Abdullaeva M.A., Ona tili o‘qitish metodikasi, T.: Fan, 2019.

Shuningdek, teatr elementlari bolalarning psixik jarayonlari — diqqat, xotira va tafakkur rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sahna ko'rinishini tayyorlash jarayonida o'quvchi matnni eslab qolishga, voqealar ketma-ketligini tushunishga va obrazli tafakkur asosida fikr yuritishga majbur bo'ladi. Natijada o'quv materialining chuqur o'zlashtirilishi ta'minlanadi. Ayniqsa, dramatik vaziyatlar orqali o'rganilgan bilimlar o'quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi.

Teatr elementlarining yana bir muhim psixologik jihat shundaki, ular o'quvchilarda o'ziga ishonch hissini shakllantiradi. Sahna oldida chiqish qilish, auditoriya bilan muloqotga kirishish dastlab ba'zi o'quvchilarda hayajon uyg'otishi mumkin, biroq muntazam mashg'ulotlar orqali bu holat ijobiy tomonga o'zgaradi. O'quvchi o'z imkoniyatlarini anglay boshlaydi, o'z fikrini erkin bayon qilishga o'rganadi va ijtimoiy faolligi oshadi. Teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Ushbu yondashuv o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishi, nutqiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishi hamda ularni faol, mustaqil va ijtimoiy yetuk shaxs sifatida shakllantirishda muhim o'rinni egallaydi.

Tarbiyaviy jarayon ijodkorlikdan iboratdir, lekin u pedagogik vaziyatni tahlil qilish mahoratida ham, bolalar bilan bevosita o'zaro hamkorlik qilishda ham namoyon bo'ladi. Tarbiyachi ijodkorligining o'ziga xosligi shundan iboratki, u ijodiy fikrini o'z shaxsi orqali amalga oshiriladi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogikada ijodkorning shaxsi bilan ijodkorlik quroli (vositasi) bir-biriga mos keladi bunda tarbiyachining o'z-o'zini namoyon qilishi juda katta rol o'ynaydi. Bu jihatdan o'qituvchining faoliyati bir qator xususiyatlari bo'yicha aktyor, rejissyorning badiiy-ijodiy faoliyatiga yaqindir.

Shuni qayd etib o'tish kerakki, teatr ijodkorligida va pedagogik ta'sir ko'rsatishda, ya'ni pedagog bilan bolalarning bevosita o'zaro harakati bilan bog'liq bo'lgan hissi-o'zaro fikr almashish sohasida ko'pgina umumiy tomonlar bor. Tarbiyachi pirovard natijada pedagogik ta'sir ko'rsatish drammaturgiyasini ishlab chiqadi, uni rivojlantirish sohalarni belgilaydi, tarbiyaviy ta'sirlar rejasini tuzib

chiqadi, bu reja u yoki bu tarbiyaviy syujetni rejissyorona ko'rishni nazarda tutadi, nihoyat, pedagogning o'zi tarbiyaviy g'oyalar va yo'l-yo'riqlarning faol "uzatuvchisi" bo'lib maydonga chiqadi.

Gap teatr ijodkorligi nazariyasidan, xususan K.S.Stanislavskiy sistemasidan pedagogik ta'sir ko'rsatish mahoratini oshirishda foydalanish imkoniyatlari haqida bormoqda. Masalan, jarayonning hissiy sohasini tahlil qilish borasida teatr pedagogikasi tomonidan to'plangan bir muncha tajriba asosida o'zaro fikr almashish amalga oshiriladi va bu tajriba pedagogning ijodiy mehnatiga o'xhash jarayonlarni tushunish foydalidir, bu esa tarbiyaviy mahoratni samarali egallahsga yordam beradi.

"Harakatga sozlash" uchun materialga bo'lib, o'quv jarayonining o'zi xizmat qiladi: pedagogik paydo bo'lganda u bilan tik turib salomlashish kerak, lekin shovqin solmay, uyushqoqlik bilan jo'shqin tez ayni vaqtida oson va yoqimli salomlashish kerak. So'ngra talabalarga bir joydan ikkinchi joyga shovqinsiz o'tish, mebelni qayta quyish, yarim doira bo'lib ikki qatorga o'tirish, o'z stullari bilan birga joylarini almashtirish va nihoyat, bularning hammasini ko'zni yumib amalga oshirish taklif qilinadi.³

So'ngra talaba guruhining har bir a'zosiga "jismoniy harakatlarni bajarishga sozlash" sifatida o'z hohishi bo'yicha qo'shiq aytish taklif etiladi. Bu hol talabalarni "erkin qiladi". Topshiriqlar murakkablashtiriladi, bundan maqsad topshiriqlarni bajarishga doir turli analizatorlarni (ko'rish, eshitish analizatorlari, ularning qo'shilishlari va "jilolari"ni) mashq qildirish va sozlashdir.

Xotira, diqqat va xayolni mashq qildirish aktyorlik psixotexnikasining uch asosiy qismi. Xotirani mashq qildirish aktyorlik psixotexnikasining mashq qildirishning mashhur qoidalari va usullari asosida amalga oshiriladi. Ma'lumki, diqqat-psixik faoliyatni shunday tashkil etishdan iboratki, unda muayyan idroklar, tasavvurlar, fikr yoki his-tuyg'ular ikkinchi planga o'tib ketgan yoki butunlay anglab bo'lmaydigan boshqa idroklar, tasavvurlar, fikrlar yoki his-tuyg'ularga qaraganda aniqroq idrok etiladi. K.S.Stanislavskiy umumiyligi psixologiya tushunchalariga to'la

³ Bo'ronov Sh.B., Ta'limda innovatsion texnologiyalar, T.: O'qituvchi, 2020.

qo'shilgan holda diqqat ongning muayyan ob'ektidagi yo'nalishi va jamlanishi bilan namoyon bo'ladi, deb hisoblagan edi. Aktyorlik psixotexnikasini mashq qildirish tarkibiy qismlarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qildi. Atoqli aktyor Mixail Chexov "Aktyorning texnikasi to'g'risida" nomli kitobida diqqatni mashq qildirishga doir quyidagi mashqlarni maslahat bergan edi: "... 1-mashq: Oddiy buyumni tanglab oling. Uni ko'zdan kechirib chiqing. Buyumga "qarash" dan qochingda, o'zingiz uchun uni tashqi ko'rinishini tasvirlang.

Diqqat jarayonini tashkil etuvchi hamma harakatni ichdan (ruhiy)-qilib ko'ring: buyumni qo'lga olib, uni o'zingizga torting, unga intiling, u bilan birga qo'shilib ketishga harakat qilganday ichiga kiring. Bu harakatlarni har birini dastlab alohida-alohida, keyin birgalikda qiling, ikkitadan, uchtadan va hokazo qilib birlashtiring. Mashqni davom etiring, shuni kuzatib boringki, sizning sezish a'zolaringiz ham, gavda muskullarnigiz ham ortiqkcha zo'riqmasin.

- 1-oddiy ko'rinaligan buyum,
- 2-tovush,
- 3-odam nutqi,
- 4-esga tushgan oddiy buyum,
- 5-esga tushgan tovush,
- 6-esga tushgan odam nutqi (so'z yoki bitta ibora),
- 7-siz yaxshi bilgan, esga tushgan kishi obrazi,
- 8-pesa yoki adabiyotdan olingen obraz,
- 9-xayoliy mavjudot, manzara, me'moriy shakl va shu kabilarning siz o'zingiz yaratgan obrazi.

Diqqat va uning to'rtta harakati siz uchun bajariladigan, yagona, ma'naviy ishga aylanguncha mashqni davom ettiring..." Ayniqsa, boshlanishida o'zingizni charchaydigan darajaga olib bormang. Mashqlarning onda-sonda bajarishdan ko'ra, ularning muntazamligi (bir kunda ikki uch marta) muhimroqdir. Vaqtı-vaqtı bilan dastlabki ancha oddiy mashqlarga qayta murojaat qilib ko'ring".

Ishni diqqatga doir vazifalardan boshlash tavsiya etiladi. O'quv xonasida bor bo'lgan har qanday ob'ektga (qalam, siyohdon, ko'zgu) e'tiborni qaratish mumkin, zaruriy shart "sahna" ga (yozuv taxtasi yonidagi shartli joyga) chiqishdir.

"Sahna"ga chiqish o'z-o'zidan butunlay sog'lom talabalarda "sahna sarosimasi" yoki hayajonlanishning boshqa shakllari bilan birga bo'ladi, talabalar o'zlarini yo'qotib quyib, ob'ektda diqqatlarini bir joyga jamlab ola olmaydilar. Ishchanlik qobiliyatlari pastroq bo'lgan talabalar bilan ishslash yana ham murakkabdir. Tashqi buyumlarni ko'rishdan tashqari ichki diqqatni-uni biror fikrga yoki muammoga qaratishni mashq qildirish tavsiya etiladi, bundan maqsad-uni har tomonlama qarab chiqishdir. Talabalar oldiga qo'yiladigan asosiy vazifa-jismoniy harakatlar orqali, "muskul quvonchi" orqali ichki ma'naviy shodlik holatini topishdan iborat bo'lib, u yuksak ishchanlik kobilivatiga, to'la kuch bilan ishslash istagini paydo bo'lishiga yordam beradi. Bundan tashqari, juda yuksak maqsad "o'ta vazifa" o'zni xudi tajribali pedagog sifatida tutish vazifasi qo'yiladi.

Teatr faoliyati va pedagogik faoliyatni maqsadning o'xshashligi ham yaqinlashtiradi, har ikkala holatda ham maqsad kishining kishiga ta'sir ko'rsatishi va kishiga muayyan kechinmalar vujudga keltirish sifatida belgilanishi mumkin. Teatr va pedagogik faoliyat bir xilda ekanligining uchinchi ko'rsatkichi - ta'sir ko'rsatish qurolining umumiyligidir. Har ikkala holda ham pedagog bilan aktyorning o'z psixofizik tabiatini ana shunday qurol vazifasini bajaradi. Teatrda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish faqat teatrning estetik mohiyati orqali amalga oshirilishini, pedagogik ta'sir ko'rsatishda esa bunday ta'sir ko'rsatishning yo'qligini aytib o'tish kerak. Teatr va pedagogik ijodkorlik jarayoni mazkur jarayonning faol qatnashchilari bo'lgan kishilar guruhining bevosita ishtirokida ommaviy so'zga chiqish vaziyatida amalga oshiriladi;

- teatr va pedagogik faoliyat o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra o'zi ta'sir ko'rsatadigan obyektni ayni vaqtida ijod subyektiga, sherik ijodkorga aylantiradi, uning faol ishtirokisiz ijodkorlik ishining o'zi bo'lmaydi;

- ko'pgina boshqa faoliyat turlaridan farqli o'laroq, aktyorlik va pedagogik ijodkorlik asosida muayyan vaqt davomidagi ijodkorlik yotadi, u ijodkordan

(o‘qituvchi, tarbiyachidan) o‘z psixik holatidan boshqarishda tezkorlikni va ijodiy kayfiyatni qo‘zg’atishni talab etadi;

- teatr va pedagogik ijodkorlik natijalari jo‘shqin bo‘lib subyektniga, sherik ijodkorga aylantiradi, uning faol ishtirokisiz ijodkorlikning o‘zi bo‘lshi mumkin emas;

- teatr va pedagogik ijodkorlik natijalari jo‘shqin bo‘lib, rivojlanib, o‘zgarib boradi, hamisha jarayondan iborat bo‘ladi;

- teatr va pedagogik ijodkorlik jamoa tusida bo‘ladi.

Shunday qilib, tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni rejalashtirish boshlangandayoq bir qadar pedagogik dramaturgiya amalga oshirilishi lozim, u pedagogik harakatning o‘ziga dialektik, jiddiylik bag’ishlashga yordam beradi. Pedagog dars va har qanday tadbir sistemasida tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni rajalashtirar ekan, uni aniq odamlarga yo‘naltiradi, umuman, jamoda, xususan har bir jamoaga nisbatan bo‘lajak pedagogik harakat uchun zarur tarbiyaviy-syujetli vaziyat yaratadi.

Ma’lum ma’noda dars - o‘ziga xos pedagogik pyesa bo‘lib, unda o‘qituvchi ssenariy muallifi sifatida, munosabatlar dramaturgiyasini barpo etadigan va uni boshqaradigan kishi sifatida maydonga chiqadi.

2. Teatr texnikalarining ona tili ta’limidagi didaktik imkoniyatlari

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimlarni chuqur va ongli o‘zlashtirishini ta’minalash, ularni mustaqil fikrlashga va amaliy faoliyatga yo‘naltirish muhim didaktik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, teatr texnikalaridan foydalanish ona tili ta’limining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion didaktik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Teatr texnikalari o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirish, til birliklarini amaliy qo‘llash hamda o‘rganilayotgan materialni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash imkonini beradi.⁴

Ona tili ta’limida teatr texnikalarining didaktik imkoniyatlari, avvalo, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishda namoyon bo‘ladi. Sahnalashtirish, rolli o‘yinlar, dramatizatsiya va improvizatsiya kabi texnikalar dars jarayonini jonlantiradi, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minalaydi. Bunday darslarda o‘quvchi bilimlarni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, izlovchi va ijodkor subyekt sifatida shakllanadi. Bu esa didaktikaning muhim tamoyillaridan biri bo‘lgan faoliyatga yo‘naltirilgan ta’limni amalda ta’minalaydi.

Teatr texnikalari ona tili darslarida og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirishda keng imkoniyatlarga ega. Rolli o‘yinlar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilar dialog va monolog shakllarida nutqiy faoliyat olib boradi, o‘z fikrini aniq, mantiqiy va ifodali bayon etishga harakat qiladi. Sahna jarayonida talaffuz, intonatsiya, pauza va nutq ohangiga e’tibor qaratilishi o‘quvchilarning fonetik va prosodik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Natijada o‘quvchilarning nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyasi rivojlanadi.

Didaktik jihatdan teatr texnikalarining muhim afzalliklaridan biri o‘quv materialini vizual va emotSIONAL jihatdan boyitishidir. Badiiy matnlarni sahnalashtirish jarayonida o‘quvchilar matn mazmunini chuqurroq anglaydi, voqealar ketma-ketligini tushunadi va qahramonlar xarakterini ochib berishga intiladi. Bu jarayon o‘quvchilarda obrazli tafakkurni rivojlantiradi va o‘rganilayotgan materialning xotirada mustahkam saqlanishiga yordam beradi.

⁴ Eshmuhamedova D.M., Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, T.: Fan va texnologiya, 2018.

Emotsional ta'sirga ega bo'lgan bilimlar esa o'quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishi bilan ahamiyatlidir.

Teatr texnikalari ona tili darslarida grammatik bilimlarni o'rgatishda ham samarali didaktik vosita bo'lib xizmat qiladi. Grammatik qoidalarni sahnalashtirilgan vaziyatlar orqali tushuntirish o'quvchilarga qoidalarning amaliy ahamiyatini anglash imkonini beradi. Masalan, gap bo'laklari, nutq qismlari yoki sintaktik tuzilmalarni rolli o'yinlar asosida qo'llash orqali o'quvchilar grammatik birlıklardan o'rinni foydalanishni o'rganadi. Bu esa grammatik bilimlarning faqat nazariy darajada emas, balki amaliy nutq jarayonida ham mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, teatr texnikalari ona tili darslarida matn ustida ishslash metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi. Sahnalashtirish orqali matnni tahlil qilish, qahramonlarning nutqini baholash va voqealarga munosabat bildirish o'quvchilarning tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilar matnni faqat o'qib chiqish bilan cheklanmay, uning mazmunini qayta ishlaydi, dialoglar tuzadi va sahnada ifodalaydi. Bu esa o'quvchilarning ijodiy yondashuvini kuchaytiradi.

Teatr texnikalarining yana bir muhim didaktik imkoniyati ta'lim jarayonida differensial va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatidir. Sahna ishlari jarayonida o'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi va psixologik xususiyatlari hisobga olinadi. Har bir o'quvchi o'z imkoniyatiga mos rolni bajaradi, bu esa uning dars jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi. Natijada ta'lim jarayoni barcha o'quvchilar uchun samarali va qiziqarli bo'ladi.

Teatr texnikalarining ona tili ta'limidagi didaktik imkoniyatlari nihoyatda keng bo'lib, ular o'quvchilarning nutqiy faolligi, ijodiy tafakkuri va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Teatr texnikalarini tizimli va maqsadga muvofiq ravishda qo'llash ona tili darslarining samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonini mazmunan boyitadi hamda o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Teatr - madaniyat, ma'naviyat bilan tanishishni ng eng kuchli vositalaridan biri bo 'lib, ma'rifatli odamlarning yangi avlodini tarbiyalashda asosiy rol o'ynaydi. Bu bolalar uchun eng demokratik va arzon san'at turl aridan biri bo'lib, bolaga uning ma'naviy va ijodiy salohiyatini ochib berishda yordam beradi. Teatrning sintetik tabiatи har tomonlama: adabiy asar, sahna o'yini va spektaklning badiiy bezaklari (dekoratsiyal ar, rekvizitlar, dekoratsiyalar) va spektaklda ishlatiladigan musiqa insonga ta'sir ko'rsatadi. Teatr san'ati bol aning shaxsiyatini rivojlantirishga, nutq, ovoz, ritm hissi, harakatlarning plastikasini rivojlantirish jarayoni ni optimallashtirishga imkon beradi. Teatr o'zining barcha o'ziga xos tomoshalari bilan birinchi navbatda harakat san'atidir. Hatto uni ijro etuvchilar "qahramonlar" deb nomlangan. Ul ar nimani xohlashadi, nimaga intilishadi, vazifaga qanday erishadilar? Bolalar ushbu savollarga spektakl qahramonlari bilan birgalikda javob izlaydilar. Va bu ul arda faol hayoti y pozitsiyani rivojlantiradi. Ular yanada hissiy kuchli, qiziquvchan, erkin bo'lishadi.

Teatr zamonaviy pedagogika va psixologiya bilan bog'liq muammolarni hal qilishga imkon beradi: badiiy ta'lif va bolalarni tarbiyalash; estetik didni shakllantirish; axloqiy tarbiya; shaxsning kommunikativ fazilatlarini rivojlantirish (og'zaki va og'zaki bo'limgan aloqa turl arini o'rganish); irodani tarbiyalash, xotirani, tasavvurni, tashabbusni, nutqni rivojlantirish (di alog va monol og); ijobiy hissiy kayfiyatni yaratish, keskinlikni engillashtirish, nizolarni hal qilish. Zamonaviy teatrda "an'ana" uzoq vaqtadan beri asosiy atama emas. "An'ana" deganda nimani tushunish kerak? Bu sovet davrida rivojlangan rus psixol ogik teatri, ya'ni urushdan keyingi rejissura - Efros, Efremov va Tovstonogov teatrlari ari tomonidan o'zgartirilgan badiiy teatr maktabi, shuningdek, parallel ravishda "an'ana" ni Meyerxold, Lyubimov teatrlari deb atash mumkin. Ba'zilar an'anani ikonka sifatida hurmat qilishadi va uzoq vaqtadan beri o'rnatilgan qonunlardan bir qadam orqaga chekinishni xohlamaydilar. O'ttiz yil oldin temir parda qulab tushdi. Tomoshabinlar G'arbiy, Sharqiy va Amerika teatrlarini ko'rishga muvaffaq bo'lishdi. Ma'lum bo'lishicha, dunyoda sovet madaniyatida mavjud bo'lganidan o'nlab marta ko'proq teatr qilish usullari mavjud. Bugungi kunda dekol onizatsiya

vaqtı -o‘nl ab yillar davomida birinchi marta teatr, rejissura, rassom, sahna dizayneri, dramaturg, tanqidchi asboblari o‘zgarib bormoqda. Bugun teatrga kel ganingizda, nimani ko‘rishingizni oldindan aytib bo‘lmaydi. Ma’lumki, teatr sintetik san’at bo‘lib, musiqa, raqs, rasm, arxitektura bilan doimiy aloqada. Bundan kelib chiqadiki, teatr maydoni o‘z chegaralari ni kengaytirish, ularni ng chegaralaridan tashqariga chiqish qobiliyatiga ega, bu uni ng madaniy makonga kirib borishi va madaniyatni ng mohiyatini tashkil etuvchi boshqa bo‘shliql ar bilan aloqa darjası ga ko‘tarilishida namoyon bo‘ladi.

Bunga shahar maydoni, ijtimoiy makon, siyosiy, di niy, shaxsning yashash maydoni, tabiiy va boshqa joylar kiradi. Bugungi kunda immersiv teatr, Boardwalk teatri yoki Rouming teatri deb ataladigan janr dunyoda tobora ommalashib bormoqda. Immersiv spektakl tomoshabi nni ishlab chiqarish syujetiga to ‘li q singdirish effektini yaratadi, bu tomoshabin sodir bo‘layotgan voqealarning to‘liq ishtirokchisi bo‘lgan jal b qilish teatri. Zamonavi y teatr j anrlari bizni hayratda qoldirishdan to‘xtamaydi. Ul arning soni juda katta va tuzilishi jihatidan ni hoyatda xilma -xildir. Biroq, ushbu janrl arning umumiy tendensiyasi aniq: zamonaviy rejissyor odamni iloji boricha harakatga yaqinlashtirish va ko‘pi ncha bu harakatga to‘liq botirish vazifasini qo‘yadi, bu bizni sodir bo‘layotgan barcha narsalarning ishti rokchisiga aylantiradi. Teatr bir-biri bilan o‘zaro aloqada bo‘lgan ko‘plab san’atl arning simbiozidir.

Teatr san’atining xususiyatlari -ommaviylik, o‘yin – kulgi, sintetika - bolalarni rivojlantirish va estetik tarbiyalashda ham, bo‘sh vaqtlarini tashkil qilishda ham bir qator boy imkoniyatlarni taklif etadi. Shuning uchun teatr jamoasidagi mashg ‘ ulotlar raqs, musiqa, tasviriy san’at va amaliy hunarmandchilik bilan birlashtirilgan. Barcha asrlarda bolalar teatr san’ati so‘zning keng ma’nosida madaniy an’analarni ng shakllanishi va uzatilishi bilan chambarchas bog‘liq edi. Teatr o‘yinlari shaklida bolalar har doim o‘z jamoalarining asosiy madaniy qadriyatlari, uning an’anal ari, e’tiqodlari va umuman dunyoqarashi bilan tanishishgan. Bolalar uchun adabiy asarlar yoki ertaklarning turli janrlaridan foydalanish har doi m bolal arning axl oqiy yo‘nalishiga (do‘stlik, mehribonlik,

jasorat) ega. Buning yordamida bola dunyoni aql va yurak bilan o'rganadi. Va u nafaqat biladi, balki yaxshilik va yomonlikka o'z munosabatini bildiradi. Sevimli qahramonl ar namuna va i dentifikatsiyaga aylanadi. Bu bolaning sevimli qiyofasi bilan bunday identifikasiya qilish qobiliyati, o'qituvchilarga teatr faoliyati orqali bolalarga ijobjiy ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Teatr jamoaviy san'at bo'lgani uchun spektaklni ng yaratuvchisi alohida shaxs emas, balki ijodiy ansambl bo'lib, unda har bir bol ani ng o'ziga xos ijodiy vazifasi bor, bu unga o'zini e'lon qilish va jamoaviy biznesga qo'shilish imkoniyatini beradi. Kollektivizmning birligi hissi, albatta, darhol emas, balki asta-sekin, kundan-kunga, o'quv va ijodiy jarayonda paydo bo'ladi.

Bu teatr tayyorgarligi asoslarini olgan bolalar spektakl ni mashq qilishni boshlaganlarida kuchayadi. Bu har doi m juda hayajonli lahza. Bu g 'ayrat, aqldan ozgan qiziqish va hayajon to'lqini da sodir bo'ladi. Bul arning barchasi bolalarning yanada yaqinl ashishi uchun qulay zamin yaratadigan ajoyib sharoitlar majmuasidir. Axir, spektakl ko'plab tarkibiy qismlardan tashkil topgan murakkab mexanizm bo'lib, ul arning har biri o'ziga xos, aniq belgilangan joyga ega. Spektaklda "asosi" va "asosi y bo'limgan" ishtirokchilar yo'q. Bosh rolni ijro etuvchidan ko'ra musiqiy dizayn yoki texni k ta'minot uchun mas'ul bo'lgan bir xil darajada muhim shaxs. Teatr-bu tomoshabinlar oldida yaratilgan j onli san'at.

Bu yerda jamoa sinovdan o'tkaziladi, sahna ortida hamma birqalikda chi qish yo'lini topishi , sahnada adashib qolgan sheri giga yordam berishi, harakat davomida yo l qo'yilgan xatol arni tuzatishi mumkin. Jamoa qanchalik do'stona bo'lsa, u bu qiyinchiliklarni osonroq engib chiqadi. Jamiyatni ng bo'lajak a'zosi shaxsini shakllanti rish mas'uliyatini o'z zimmamizga olgan hol da, har birimiz bu j miyat a'zosiga xos bo'lgan ijtimoiy rollar majmuasini muvaffaqiyatli bajarishga tayyorlikni shakllantirish jarayoni ekanligini yodda tutishimiz kerak. Madaniy, aqli va erkin odamni tarbiyal ashda asosiy narsa – bu o'z hayotining xo'jayini kabi his qila ol adigan, shuning uchun o'zi va atrofidagi dunyo uchun javobgar bo'lgan uyg'un, ijodiy faol shaxsni shakllantirish. Shu ma'noda teatr san'ati ta'lim jarayoniga katta ta'sir ko'rsatishi kerak. Har qanday san'at singari, teatr ham

tarbiyaviy funksiyalarga ega, ular faqat teatr ijodiy jamoasida amalga oshiriladi. To‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik ish ishtirokchilarga vazifalarini yanada samarali hal qilish, kerakli natijaga erishish imkonini beradi. Shuni ta’kidlash kerakki, teatr ta’limi, shaxsnинг umumiy madaniy ta’limining bir qismi sifati da, professional teatrning yutuqlari va havaskor teatrni ng tajribal arini, shuningdek tarixiy va zamonaviy teatrgacha, kundalik va bayramona marosimlarda to‘plangan madaniy yuklarning butun qatlamini o‘z ichiga oladi. Xalq musiqiy (qo‘shiq va raqs) ijodi kabi kuchli asoslar, hissiy prinsipning ratsional -mantiqiy, genetik jihatdan teatr ijodi ga xos bo‘lgan sinkretizm, tabiiy ravishda turli xil san’at turlari ni birlashtirgan hol da, ijodni ng jamoaviy tabi ati teatr tamoyilining yosh avlodni tarbiyalash sohasiga faol kirib borishi uchun noyob shart-sharoitlarni yaratadi. Mustaqillik qariyb bir asrlik tarixga ega bo‘lgan o‘zbek professional teatrining tashkiliy-ijodiy va badiiy jarayonlaridagi yangi davrni boshlab berdi.

Yangi siyosiy -ijtimoiy va iqtisodiy jarayonl ar teatr san’atini ng ham yangicha tamoyillar asosida rivojlanishini hamda faoliyat yuritishini taqazo etdi. Yangi davr ijtimoiy -iqtisodiy jarayonlarda o‘zbek teatr san’ati boshqaruvi al ohida tadqi qot yo‘nalishi sifatida o‘rganilmoxda. Bu borada professor N.Sayfullayevning “Yangi davr O‘zbekiston teatri: rivojlanish muammolari va izlanish omillari” mavzusidagi monografiyasida ko‘plab ma’lumotl arni keltiradi. Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston teatr san’atining yangi davri o‘zbek teatrshunosligida ilk marotaba bozor i qtisodiyotiga o‘tish nuqtai nazaridan qaraladi. O‘zbekistonda azaldan savdo -soti q taraqqiy etgan bo‘lib, an’anaviy tarzda bozor munosabatlari shakl langan, mol egasi bilan xaridor o‘rtasi da vositachilik qiluvchi dallollar xizmati qadrlangan. Ba’zi dallollar san’at sohasida ham faoliyat yuritishgan. Undan tashqari, xalq amaliy -bezak san’ati, raqs san’ati, an’anaviy teatr, maydon tomoshalari, xalq sirkisohalarida dallollar muhim rol o‘ynagan. Tadqiqotchi A.Ro‘zmetovning “Qadrlangan teatr mehnati” nomli maqolasida aynan iqtisod va teatr masalalariga alohi da to‘htalib o‘tadi. Xususan, mafkuraviy yangilanishl ar davrida zamon va tarixga obyektiv munosabat bildirish talabi qo‘yildi.

Taraqqiyotning bozor iqtisodiyoti yo‘liga o‘tgan jamiyatning teatrga munosabati va zamonaviy jarayonlarning badiiy ijodga ta’siri ol dindi dan o‘zgacha ko‘rinish oldi. Bu esa, mustaqillik davridagi ijtimoiy-madaniy jarayonlarni ng teatrga ta’sirini tarixiy -nazari y xususiyatl ar asosida ko‘rib chiqish zaruratini keltirib chiqaradi. Muhtaram Prezidentimizning 2017-yil 3-avgust kuni ijodkor ziyojolar bilan bo‘lgan uchrashuvida yurtimiz madaniyat, adabiyot va san’at sohalari ni rivojlantirish b o‘yicha ani q vazifalar belgilab berilgan edi. Ushbu vazifalardan kelib chi qib mazkur teatr jamoasi da ham “Do‘stlar klubi” tashkil etilib, teatrga homiy tashkilotl ar biriktirildi. Bu esa ijodiy jamoa imkoniyatini yanada kengaytirish imkoniyatini yaratdi. Teatr direktorini ng bilim daraj asi, bosh rejissori, badiiy rahbari, adabiy emakdoshi, madaniyati, tashkilotchilik qobiliyati, teatr jamoasi ijodining strategik yo‘nalishlari, ijodi y imkoniyatlari yangi davr, yangi sharoit, yangi tal ablар darajasida bo‘lishi, teatr strukturalarida faoliyat ko‘rsatayotgan barcha rahbarlar bozor iqtisodiyoti tal ablari ni yaxshi bilgan holda teatr repertuarlariga yangi asar tanlab, o‘z mahsul otlarini tomoshabinl arga sota bilishlari, yangi sahna asari uchun ketgan xaraj atlarini qoplab, teatr kassasiga daromad keltirishlarini taqozo qiladi. Hozirgi kunda aksariyat viloyat hamda shahar teatrlari eski tizimda ishl ab kelmoqda. Bugungi kunda teatr j amoalari zamon talablariga mos ish yuritishl ari, kreativ ijod qilishlari, badiiy saviyali, tarbiyaviy jihatdan mukammal asarlarni sahnalashtirib xalqimizga etkazishlari kerak.⁵

⁵ G‘ulomova S.R., Ona tili darslarida ijodiy yondashuv, T.: Navro‘z, 2021.

3. Ona tili darslarida sahnalashtirish metodini qo'llash tajribalari va texnologiyalari

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga va ijodiy faoliyatga yo'naltirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan qaraganda, ona tili darslarida sahnalashtirish metodini qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi ilg'or pedagogik yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Sahnalashtirish metodi o'quvchilarning bilimlarni amaliy faoliyat orqali o'zlashtirishiga, o'rganilayotgan materialni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lashiga va nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishiga xizmat qiladi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, sahnalashtirish metodi ona tili darslarida, ayniqsa, badiiy matnlarni o'rganish jarayonida yuqori samaradorlikka ega. O'quvchilar matn mazmunini rollarga bo'lib ijro etish jarayonida qahramonlarning xarakterini chuqurroq anglaydi, voqealar rivojini mantiqiy tahlil qiladi va obrazli tafakkur asosida fikr yuritadi. Natijada matn mazmuni o'quvchi ongida jonli va ravshan shakllanadi, bu esa bilimlarning mustahkamlanishiga olib keladi. Amaliyotda sahnalashtirish usuli o'quvchilarning ifodali o'qish, dialog tuzish va monologik nutqni rivojlantirishda samarali natijalar berayotgani kuzatilmoqda.

Sahnalashtirish metodini qo'llash tajribalarida dars jarayonini to'g'ri rejelashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi sahna ko'rinishlari uchun tanlanadigan matnning hajmi, mazmuni va murakkablik darajasini o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda belgilashi zarur. Shuningdek, rollarni taqsimlash jarayonida har bir o'quvchining individual imkoniyatlari e'tiborga olinishi, bu esa darsda barcha o'quvchilarning faol ishtiropini ta'minlaydi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, sahnalashtirish metodida o'qituvchi ko'proq yo'naltiruvchi va tashkilotchilik rolini bajaradi, o'quvchilar esa mustaqil ijodiy faoliyat olib boradilar.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari sahnalashtirish metodini yanada takomillashtirish imkonini bermoqda. Jumladan, interfaol ta'lim texnologiyalari

bilan integratsiyalashgan sahnalashtirish mashg‘ulotlari dars samaradorligini oshiradi. Masalan, klaster, aqliy hujum, konseptual xarita kabi metodlar sahna tayyorgarligi bosqichida qo‘llanilib, o‘quvchilarning g‘oya ishlab chiqish, matnni tahlil qilish va dialoglar tuzish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday yondashuv sahnalashtirish jarayonini rejalashtirilgan va tizimli faoliyatga aylantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi sahnalashtirish metodini qo‘llashda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Dars jarayonida audio va video materiallardan, slaydlar va elektron resurslardan foydalanish sahna ko‘rinishlarini yanada qiziqarli va ta’sirchan qiladi. Masalan, sahna jarayonini video yozuv orqali qayta ko‘rib chiqish o‘quvchilarga o‘z chiqishlarini tahlil qilish, nutqdagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Bu esa reflektiv faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sahnalashtirish metodini qo‘llash tajribalarida baholash jarayoniga ham alohida e’tibor qaratiladi. An’anaviy baholash bilan bir qatorda, o‘zaro baholash va o‘zini baholash elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning mas’uliyatini oshiradi va ta’lim jarayonida subyektivlikni kamaytiradi. Baholash mezonlari nutqning ifodaliligi, mantiqiyligi, talaffuz va sahnadagi faollik kabi ko‘rsatkichlarni qamrab oladi. Bu esa sahnalashtirish metodining ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Ona tili darslarida sahnalashtirish metodini qo‘llash tajribalari va texnologiyalari o‘quvchilarning nutqiy faolligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari bilan uyg‘unlashgan sahnalashtirish metodi ona tili ta’limining sifatini oshirishga, o‘quvchilarning fan bo‘yicha bilimlarini mustahkamlashga va ularni ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi vaqtida ta‘lim jarayonida o‘qitishning zamonaviy metodlari keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. Zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilar egallayotgan bilimlarni o‘zları qid irib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto

xulosalarni ham o‘zlarini keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O‘qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o‘quv jarayonida o‘quvchi asosiy figuraga aylanadi. Dars jarayonida har xil metodlardan foydalanish o‘qituvchini izlanishga va o‘quvchini o‘z ustida ishlashga erkin fikrlashga undaydi.

Metod shunday tanlanishi kerakki unda o‘quvchi o‘zini erkin tuta olishi, fikrlarini ravon aytishi, mavzuni juda yaxshi o‘zlashtirilishi lozimligi muhim ahamiyatga ega. Ma’lumki, hozirgi kunda interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo’lib, ularning aksariyati tajriba-sinovdan o’tib, yaxshi natija bergen. Keng qo’llaniladigan usullar – «Klaster», «Aqliy hujum», «Davom ettir», «Taqdimot», «Blits-so’rov», «Muammoli vaziyat» kabilardan foydalanib, darsda samarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o’tilgan mavzuni so’rash qismida «Sinkveyn», «Teskari test», «Aql charxi» metodlarini, yangi mavzuni tushuntirish qismida «Insert», «Pinbord», «Zinama-zina», «Bumerang» texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash qismida «Venn diagrammasi», “Baliq skeleti”, «Nima uchun? », «Qanday? », «Konseptual jadval», «Nilufar gul» kabi grafik tashkil etuvchilar hamda «Tushunchalar tahlili», «T-jadval», «Rezyume», «Kungaboqar», «Charxpalak» metodlarini, uyga vazifa berishda «FSMU», «Klaster», «Bo‘g‘inlar zanjiri», «BBB» metodlarini qo’llash dars samaradorligini ta’minlab, o‘quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi. Ona tili darslarida ham yuqorida sanab o’tilgan interfaol metodlardan tashqari «Ha... yo’q», «Ta’rif egasini top», «Men kimman?», «Domino», «Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha», «Sirli sandiqcha metodi», «Harfni his qilish» metodlari kabi didaktik o‘yinlardan foydalanish mumkin. O‘yin vaqtida o‘quvchilar o‘zini erkin tutadi, bilimini namoyon etgisi keladi. Natijada o‘quvchida ishonch, qat’iyat paydo bo’ladi. Munozaraga kirishishni o’rganadi. Fikrini asoslashga odatlanadi. Bunda o‘quvchilarning yoshi, bilim darajasi inobatga olinishi lozim. O‘quvchilarga har darsda bir xil dars o‘tish ularning zerikishiga olib keladi va mavzuga bo‘lgan e’tiborini pasaytiradi. Bunday holatlarning

oldini olish uchun dars mashg‘ulotlari jarayonida turli xil qiziqarli metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Turli xil qiziqarli metodlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini oshiradi. Masalan o‘quvchilarga «Bo‘g‘in» mavzusini o‘tayoygan o‘qituvchi «Bo‘g‘inlar zanjiri» metodidan foydalanishi mumkin. Bunda birinchi aytilgan so‘zning oxirgi bo‘g‘ini keying so‘zning birinchi bo‘g‘iniga to‘g‘ri kelishi kerak bo‘ladi. Namuna: mакtab – tabrik; rassom – somsa va shu kabi zayilda davom etadi. Bu metoddan o‘quvchilarda o‘tilayotgan yangi mavzuni mustahkamlash bilan birga ularning tezkor fikrlashlari, so‘z boyligini aniqlash maqsadida ham foydalansa bo‘ladi. «Klaster» metodi. Klaster” grafik organayzeri “Fikrlarning tarmoqlanishi” degan ma’noni anglatadi. Bu metod turi o‘quvchilarning biron-bir mavzuni chuqur o‘rganishlariga yordam berib, ularni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrlarni erkin va ochiq uzviy bog‘langan ketma-ketlikda tarmoqlashni o‘rgatadi. “Fikrlarning tarmoqlanishi” quyidagicha tashkil etiladi:

- 1.Xayol ga kelgan har qanday fikr bir so‘z bilan ifoda etilib ketma-ket yoziladi;
2. Fikrlar tugaguncha, yozishda davom etiladi va fikrlar tugasa, u holda yangi fikr kelgunga qadar biron ras m chizib turiladi;
3. Darsda imkon boricha fikrlarning va o‘zaro bog‘liqli k ketma-ketligini ko‘paytirishga harakat qilinishi lozim. Ona tili darslarida “So‘z turkumlari” mavzusini yoritishda “Klaster” usuli beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Chunki bu metod orqali o‘quvchilar mavzuga oid tushunchalar ustida ishlaydi. Masalan, sifat so‘z turkumiga oid tushunchalarni ular quyidagi tartibda tarmoqlarga ajratishlari mumkin. “Klaster” usulida so‘z turkumlari tushuntirilganda o‘quvchining diqqatini shu mavzuga qaratish maqsadida markazga so‘z turkumlariga oid tushunchalar yoziladi. O‘quvchil arlar mavzuga oid barcha fikrlarini markazning atrofiga joylashtirib yozadilar. Fikrlar bayon etilgandan so‘ng har bir fikr yoki so‘zni toifalarga ajratib chiqadilar. “Klaster” usuli quyidagi maqsadlarga erishish uchun qo‘llaniladi:1.O‘quvchilar so‘z boyligini oshirish; 2.Yozma nutqni takomillashtirish; 3.Fikrlash qobiliyatini shakllantirish; 4.Toifalarga ajrata olish qobiliyatini rivojlantirish. «Beshinchisi

(oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha» metodi. «Oshxona jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va p arrandalar» kabi mavzularini o’rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo’llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to’rtta va taalluqli bo’lmagan (ortiqcha) bitta so’z (tushuncha, fikr) beriladi. O’quvchilar ana shu so’zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Yozuv ekranda ko’rsatiladi. O’quvchilar ortiqcha so’zni aniqlashadi. Uy hayvonlari: sigir, qo’y, toshbaqa, ot, it. So’ng bu so’zlar ishtirokida gap tuzish topshirig’i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi. Namuna: Ot - insonning eng ishonchli do’sti.

O’quvchilar tomonidan tuzilgan gaplar asosida o’quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg’otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo’lishga o’rgatiladi. «Sirli sandiqcha» metodi. Sirli sandiqcha metodi ham o’quvchining mantiqiy fikrlashini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu metoddan foydalanish uchun o’quvchilar guruhlarga bo`linadi.O`qituvchi doskaga 4 ta mavzu nomini ilib ular haqida hech qanday ma`lumot yozmaydi. Masalan, So’z turkumlari mavzusi o’tilganda Ot, Sifat, Son, Fe’l kabi. Sirli sandiqchalda esa so’z turkumlariga oid ma`lumotlar, misollar yozilgan bo`ladi. O’quvchilar bu ma`lumotlar qaysi so’z turkumiga tegishli bo`lsa qog`ozni shu so’z turkumi tagiga qistirib boradi.O`qituvchi bajarilgan ishni tahlil qiladi va rag`bat kartochkalari beradi.Eng ko`p rag`bat kartochkasi to`plagan guruhi g`olib bo`ladi. «Tushunchalar tahlili» metodi. Bu metod quyidagicha mulohaza qilinadi. Nazorat ishi yakunlanib, baholar e’lon qilingandan so‘ng, har bir o’quvchi nazorat daftarida o’qituvchi tomonidan tekshirilgan va kamchiligi tuzatilgan so‘zlarni ko‘chirib yozadi. Bu metod ham o’quvchini hushyorlikka chorlash bilan bir qatorda o‘z xatosini o‘z vaqtida tushunishga va bu xatoni boshqa takrorlamaslikka olib keladi. «Harfni his qilish» metodi. “Harfn yoki so’zni his qilish” metodida o’quvchilar tik turgan holatda bo`ladi.Eng oxirida turgan o’quvchi orqasiga o`qituvchi tomonidan ruchkaning orqa tomoni bilan harf yoki so’z yoziladi. Keyingi o’quvchi oldingi o’quvchi orqasiga yozadi. Va shu tariqa davom etadi. Birinchi partadagi o’quvchi o`zining orqasiga yozilgan harfni his

qilib sinf yozuv taxtasiga kelib yozadi. Bu metodni ko`pincha nafaqat harf shaklida 4-5 sinf o`quvchilarida qo`llash mumkin, balki 5-6 sinf o`quvchilariga ikki uch harfli so`z shaklida ham qo`llash mumkin. Bu metodni kichik yoshdagi o`quvchilarga darslarda dam olish daqiqasi sifatida qo`llash mumkin. Darslarda bu kabi enerjayzer metodlarni qo`llash o`quvchilarning faolligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Darslarni samarali tashkil etishda quyidagi o`yinlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq. «Baliq ovi», «Kim hakam», «Taqdimot-tadqiqot», «Piramida», «Matn tuzib ko'r, aqling bo'lar zo'r», «Raketa», «To'g'ri noto'g'ri», «Xatosini top», «Xotira mashiqi», «Bo'g'in», «Mo'jizalar maydonchasi», «Maqol», «So'zdan so'z yasash» o`yinlaridir. «Baliq ovi» o'yini. Doskaning bir tomoniga dengiz rasimi, ikkinchi tomoniga akvarium rasimi tushiriladi. Dengizda baliqlar bo`ladi. O`quvchi dengizdagи baliqlardan birini tutib uni orqa qismidagi savollarga javob beradi. Javob to`g`rib o`lsa baliqni akvariumga , noto`g`rib bo`lsa dengizga qo`yib yuboradi. “Kim hakam” o'yini. O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsadida “Kim hakam” o'yini olib boriladi. Bunda o`quvchilardan diqqat, tezkorlik, hozirjavoblik talab etiladi, O`quvchi fikrini jamlashga harakat qiladi. O'qituvchi tomonidan ma'lumotlar tezkorlik bilan o'qiladi. Bunda har bir guruh a'zolari to'g'ri ma'lumotlar uchun- “qizil kartochka”, noto'g'ri ma'lumotlar uchun-“sariq kartochka”larini ko'tarishadi. Natijalarni aniqlab borish uchun har bir guruhga nazoratchilar biriktiriladi. “Taqdimot-tadqiqot” usuli. Bu bosqichda har bir guruhdan bir nafar o`quvchi yangi mavzu va yangi mavzuni o'tilgan mavzular bilan bog'lash maqsadida doskada taqdimot qilishadi. O'qituvchi tomonidan yangi mavzu bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar berib o'tiladi. “Piramida” o'yini. Yangi mavzuni mustahkamlash maqsadida “Piramida” o'yini olib boriladi. Bunda To'rtala guruhgaalohida mavzular beriladi, guruh a'zolari berilgan mavzu bo'yicha barcha ma'lumotlarni maxsus kartochkalarga yozishadi va piramida tasvirlangan ko'rgazmaga yopishtirib chiqadilar. Natijalar tekshiriladi noto'g'ri va takrorlangan ma'lumotlar olib tashlanadi va qolgan natijalar hisoblanadi. Eng ko'p ma'lumot

yozgan guruhlar taqdirlanadi.Bunda o'quvchilar o'tilgan mavzuni egallaganlik va mavzu bo'yicha tushunchalarini o'zlashtirib olganlik darajasi aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish , o'zlarining bilim darajalarini baholay olish, yakka va guruhlarda ishlay olish , safdoshlarining fikriga hurmat bilan qarash , shuningdek o'z bilimlarini bir tizimga solishga o'rgatadi. "Matn tuzib ko'r, aqling bo'lar zo'r". O'quvchilar monitordan uzatilgan rasm asosida, berilgan muddatda matn tuzishadi.

Tuzilgan matnda undov, modal, taqlid so'zlar ishlatilishi kerak. Mazmunli va undov, modal, taqlid so'zlardan ko'p ishlatgan matn egalari g'olib bo'lishadi. «Raketa» o'yini. Doskaga raketa rasimi chiziladi , yoki , uchta raketa yasab savollar yoziladi kartochkalar ilinadi, Raketa o`zga sayyoraga uchish uchun yuklardan xoli bo`lishi kerak o`quvchila uch guruhga bo`linadi, qaysi guruh a`zolarisavollarga to`g`ri javob bersa kartochkalar olib tashlanadi, to`g`ri javob berilmagan kartochka raketada qoladi va u ucha olmaydi. «So`zdan so`z yasash» o'yini. Bu o'yin o'quvchilarni so'z boyligini oshirishga, qayta xotirlashga va mantiqan fikrlashni kengaytirishga undaydi. Bu usul orqali bir so`zdan bir necha so`z tuzish o'yini o'quvchilarni ziyraklikka, hozirjavoblikka undaydi.

Yozuv taxtasiga o'qituvchi tomonidan bir so'z yozib qo'yiladi.Masalan: O'zbekiston, Zanjir... Shundan so'ng o'qituvchi ma'lum vaqt davomida ana shu so'z harflaridan foydalangan holda boshqa so'z yasashlarini aytadi..Masalan, O'zbekiston – o`z, ek, bek, o`zbek, on, Zanjir – zar, zira, arz, ariza, jar, ranj kabilar. "Xotira mashqi" o'yini. Hozirjavoblik va zukkolikni oshirish maqsadida , ayniqsa birinchi tanishuv darsida qo'llash mumkin bo`lgan o'yin. O`quvchi o`z ismini aytadi va shu ism bilan boshlanuvchi biror adib ismini aytadi.Adham -Alisher Navoiy, Bahodir- Zahiriddin Muhammad Bobur, Gavhar-Gulhaniy. O'yin shartiga ko'ra o'qituvchi bir nechta imlosi qiyin yoki o'quvchilarga o'zlashtirilishi rejalashtirilgan so'zlarni aytadi, o'quvchilar esa bu so'zlarni eslab qolib, daftarlariiga imlo qoidalari asosida yozadilar. Xulosa qilib

aytganda, innovatsion metodlar o‘quvchilarning savodxon bo‘lishiga, DTS talablariga qo‘yilgan bilim va ko‘nikmalarni oson va qiziqarli egallashlarida muhim rol o‘ynaydi. Dars mashg‘ulotlari davomida shu va shu kabi metodlardan foydalanish o‘tilgan mavzuni takrorlash va yangi mavzuni o‘zlashtirishga katta yordam beradi. Dars jarayonida o‘quvchilarning diqqatini mavzuga qaratishda albatta o‘zining samarasini ko‘rsatadi. Yuqorida keltirilgan interfaol metodlarni ona tili va adabiyot darslarida qo‘llash natijasida o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga, o‘zlarining fikrini erkin bayon eta olishga, atrofidagilarning fikrlarini hurmat qilishga, o‘zining nuqtayi nazarini himoya qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish mumkin.⁶

⁶ Ismoilova N.Sh., Boshlang‘ich ta’lim metodikasi, T.: O‘qituvchi, 2017.

4. Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari va ularning samaradorligi

Zamonaviy ta’lim jarayonida dars ishlanmalari o‘quv jarayonini tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etishning muhim pedagogik hujjati hisoblanadi. Ayniqsa, teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari ona tili darslarini mazmunan boyitish, o‘quvchilarining faolligini oshirish hamda ularning nutqiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali metodik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday dars ishlanmalari o‘qituvchidan puxta rejalashtirish, ijodiy yondashuv va pedagogik mahoratni talab etadi.

Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari, avvalo, o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Dars mazmuni sahnalashtirish, rolli o‘yinlar, dramatizatsiya va improvizatsiya kabi faol metodlar asosida tashkil etilib, o‘quvchilarining bilish faolligini oshirishga qaratiladi. Ushbu dars ishlanmalari o‘quvchini bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllanadir. Natijada o‘quvchi o‘rganilayotgan materialni ongli ravishda idrok etadi va amaliy faoliyat jarayonida mustahkamlaydi.

Dars ishlanmalari tuzilishida teatr elementlarining didaktik vazifalari aniq belgilanishi muhim ahamiyatga ega. Masalan, darsning kirish qismida qisqa sahna ko‘rinishi orqali o‘quvchilarining e’tibori jamlanadi, asosiy qismda esa rollarga bo‘lingan holda matn ustida ishlanadi. Yakuniy qismda sahna ko‘rinishlari tahlil qilinib, o‘quvchilarining nutqiy faolligi, mantiqiy fikrashi va ijodiy yondashuvi baholanadi. Bunday tuzilma darsning mantiqiy izchilligini ta’minlaydi hamda o‘quvchilarining faol ishtirokini kuchaytiradi.

Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari ona tili darslarida og‘zaki va yozma nutjni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Sahnalashtirish jarayonida o‘quvchilar dialog va monologlar tuzadi, ifodali o‘qish ko‘nikmalarini egallaydi hamda nutqning grammatik va stilistik jihatlariga e’tibor qaratadi. Natijada o‘quvchilarining nutq madaniyati yuksaladi, so‘z boyligi kengayadi va kommunikativ kompetensiyasi shakllanadi. Bu esa ona tili ta’limining asosiy didaktik maqsadlariga erishishni ta’minlaydi.

Dars ishlanmalari samaradorligini aniqlashda pedagogik kuzatuvlar, o‘quvchilar faolligi va bilimlarni o‘zlashtirish darajasi muhim mezonlar sifatida xizmat qiladi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, teatr elementlariga asoslangan darslarda o‘quvchilararning darsga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada oshadi, ularning mustaqil fikrashi va ijodiy yondashuvi kuchayadi. Bunday darslar jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon qilishga, jamoada ishlashga va o‘zaro muloqot madaniyatiga rioya qilishga o‘rganadi.

Shuningdek, teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari ta’lim jarayonining tarbiyaviy samaradorligini ham oshiradi. Sahna jarayonida o‘quvchilar mas’uliyatni his etadi, o‘z roliga jiddiy yondashadi va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o‘rganadi. Bu esa o‘quvchilarda ijtimoiy faollik, hamkorlik va o‘zaro yordam kabi muhim shaxsiy sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Natijada dars jarayoni nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari ona tili ta’limining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu dars ishlanmalari o‘quvchilararning nutqiy, ijodiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, ta’lim jarayonini jonlantiradi va o‘quvchilararning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Teatr elementlarini dars ishlanmalariga tizimli va maqsadga muvofiq ravishda integratsiya qilish ona tili ta’limining sifatini yuksaltirishga xizmat qiladi.⁷

⁷ Karimova Z.K., Ta’lim jarayonida integratsiya, T.: Fan, 2019.

XULOSA

Mazkur kurs ishida ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanish masalasi zamonaviy ta’lim talablari nuqtayi nazaridan keng va atroflicha tahlil qilindi. Ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ularning nutqiy hamda ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jihatdan qaraganda, teatr elementlarini ona tili darslariga integratsiya qilish ta’lim mazmunini boyituvchi, o‘quvchilarni faol o‘quv jarayoniga jalb etuvchi samarali pedagogik yondashuv sifatida namoyon bo‘ldi.

Kurs ishi davomida teatr elementlaridan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari o‘rganilib, ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilish jarayonlariga, xususan, idrok, xotira, tafakkur va nutq rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi asoslab berildi. Sahnalashtirish jarayonida o‘quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol ijrochi sifatida ishtirot etadi, bu esa uning dars mazmunini chuqurroq o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Emotsional-ta’sirchan muhitda tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning diqqatini uzoq vaqt saqlab turishiga, o‘rganilayotgan til birliklarini ongli ravishda qo‘llashiga xizmat qiladi.

Kurs ishida teatr texnikalarining ona tili ta’limidagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinib, ularning badiiy matnlar bilan ishslash, og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirish, ifodali o‘qish hamda dialogik nutqni shakllantirishdagi ahamiyati yoritildi. Rolli o‘yinlar, dramatik sahnalar, improvizatsiya va obrazli ijro orqali o‘quvchilarda til vositalaridan o‘rinli foydalanish, fikrni aniq va mantiqiy ifodalash ko‘nikmalari shakllanishi aniqlandi. Bunday mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarning estetik didi va badiiy tafakkuri ham rivojlanadi.

Shuningdek, ona tili darslarida sahnalashtirish metodini qo‘llash bo‘yicha ilg‘or pedagogik tajribalar va zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, teatr elementlariga asoslangan darslar o‘quvchilarning jamoada ishslash, o‘zaro muloqot qilish va hamkorlikda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa nafaqat ta’limiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham muhim

ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar sahma jarayonida mas’uliyatni his etishni, o‘z roliga jiddiy yondashishni va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o‘rganadilar.

Kurs ishida ishlab chiqilgan teatr elementlariga asoslangan dars ishlanmalari ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Mazkur dars ishlanmalari o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tuzilgan bo‘lib, ularni dars jarayonida qo‘llash orqali o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvi sezilarli darajada ortishi mumkinligi aniqlandi. Amaliy mashg‘ulotlar natijalari teatr elementlari asosida tashkil etilgan darslarning an’anaviy darslarga nisbatan samaraliroq ekanligini ko‘rsatdi. Ona tili darslarida teatr elementlaridan foydalanish ta’lim jarayonini jonlantiradi, o‘quvchilarning nutqiy madaniyatini yuksaltiradi hamda ularning shaxs sifatida kamol topishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu metodlarni tizimli va maqsadli ravishda qo‘llash ona tili ta’limining sifatini oshirishga, o‘quvchilarda fanga nisbatan barqaror qiziqish uyg‘otishga xizmat qiladi. Mazkur kurs ishida bayon etilgan xulosalar va tavsiyalar amaliyotchi o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma sifatida foydalanilishi mumkin hamda kelgusida mazkur yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy-pedagogik tadqiqotlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

1-DARS ISHLANMA

Mavzu: Badiiy matnni sahnalashtirish orqali nutqni rivojlantirish (Sahnalashtirish metodi asosida)

Sinf: 5-sinf

Dars turi: Yangi bilim beruvchi va ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan dars

Dars shakli: Rolli o‘yin, sahnalashtirish

Dars metodi: Teatr elementlari, dramatizatsiya, savol-javob

Dars vositalari: Darslik, tarqatma materiallar, qahramonlar nomi yozilgan kartochkalar

Darsning borishi

Dars tashkiliy qismidan boshlanib, o‘quvchilarning darsga tayyorgarligi tekshiriladi, sinfda ijobiy psixologik muhit yaratiladi. O‘qituvchi o‘quvchilar e’tiborini bugungi darsning noodatiy shaklda o‘tishiga qaratadi va sahnalashtirish orqali badiiy matnni chuqurroq anglash mumkinligi haqida qisqacha tushuncha beradi.

Asosiy qismda o‘qituvchi darslikdan tanlangan kichik badiiy matnni ifodali o‘qib beradi. Matn mazmuni bo‘yicha savollar orqali o‘quvchilarning tushunishi aniqlanadi. Shundan so‘ng matndagi asosiy qahramonlar aniqlanib, rollar o‘quvchilar o‘rtasida taqsimlanadi. O‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, sahna ko‘rinishini tayyorlaydi. Bu jarayonda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi rolini bajaradi.

Sahnalashtirish jarayonida o‘quvchilar dialoglarni to‘g‘ri talaffuz qilishga, his-tuyg‘ularni ifodalashga, nutq ohangiga e’tibor berishga harakat qiladilar. Tomoshabin bo‘lib turgan o‘quvchilar esa ijroni diqqat bilan kuzatib, o‘z fikrlarini bildiradilar.

Yakuniy qismda sahna ko‘rinishi tahlil qilinadi. O‘quvchilarning nutqiy faolligi, ifodali gapirishi va sahnada o‘zini tutishi baholanadi. O‘qituvchi xulosa qilib, sahnalashtirishning nutq rivojiga ta’siri haqida umumlashtiradi. Uyga vazifa sifatida matn asosida kichik dialog tuzish topshiriladi.

2-DARS ISHLANMA

**Mavzu: Dialogik nutqni rivojlantirishda teatr elementlaridan foydalanish
(Rolli o‘yin metodi asosida)**

Sinf: 6-sinf

Dars turi: Mustahkamlovchi va ijodiy dars

Dars shakli: Rolli o‘yin, guruhli ish

Dars metodi: Teatr texnikalari, improvizatsiya

Dars vositalari: Kartochkalar, vaziyatli topshiriqlar, doska

Darsning borishi

Darsning tashkiliy qismida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan qisqa suhbat o‘tkazib, dialog va muloqotning ahamiyatini tushuntiradi. O‘quvchilarning kundalik hayotda uchraydigan muloqot vaziyatlari esga olinadi.

Asosiy qismda o‘qituvchi bir nechta hayotiy vaziyatlarni taqdim etadi. Har bir vaziyat teatr elementlari asosida ijro etilishi tushuntiriladi. O‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, berilgan vaziyat asosida dialog tuzadilar va uni sahnada ijro etadilar. Ushbu jarayonda o‘quvchilar improvizatsiya qilish, nutqni vaziyatga moslashtirish va muloqot madaniyatiga rioya qilishga o‘rganadilar.

Sahna ko‘rinishlari davomida o‘qituvchi o‘quvchilarning nutqidagi grammatik to‘g‘rilik, ohang, mimika va jestlarga e’tibor qaratadi. Har bir chiqishdan so‘ng qisqa tahlil o‘tkazilib, o‘quvchilar o‘zaro fikr almashadilar.

Yakuniy qismda o‘qituvchi teatr elementlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar dialogik nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi. O‘quvchilarning faolligi rag‘batlantiriladi. Uyga vazifa sifatida berilgan mavzu asosida kichik sahna ko‘rinishi uchun dialog yozish topshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M., Yangi O‘zbekiston strategiyasi, T.: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M., Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz, T.: O‘zbekiston, 2018.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Ta’lim to‘g‘risida Qonun, T.: Adolat, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, O‘zbekiston – 2030 Strategiyasi to‘g‘risidagi Farmon, T.: Adolat, 2023.
5. Abdullaeva M.A., Ona tili o‘qitish metodikasi, T.: Fan, 2019.
6. Bo‘ronov Sh.B., Ta’limda innovatsion texnologiyalar, T.: O‘qituvchi, 2020.
7. Davletshin M.G., Pedagogik psixologiya, T.: O‘qituvchi, 2016.
8. Eshmuhamedova D.M., Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, T.: Fan va texnologiya, 2018.
9. G‘ulomova S.R., Ona tili darslarida ijodiy yondashuv, T.: Navro‘z, 2021.
10. Ismoilova N.Sh., Boshlang‘ich ta’lim metodikasi, T.: O‘qituvchi, 2017.
11. Karimova Z.K., Ta’lim jarayonida integratsiya, T.: Fan, 2019.
12. Komilova D.S., Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish, T.: Fan, 2020.
13. Mahmudov N.M., Ona tili ta’limining nazariy asoslari, T.: Fan, 2015.
14. Mirzayeva G.S., Ona tili darslarida interfaol metodlar, T.: Navro‘z, 2020.
15. Nurmatova Sh.A., Teatr pedagogikasi asoslari, T.: Fan va texnologiya, 2018.
16. Qodirova M.H., Ta’limda dramatizatsiya metodlari, T.: O‘qituvchi, 2021.
17. Rahimova N.J., Boshlang‘ich sinflarda nutqni rivojlantirish metodlari, T.: Fan, 2016.
18. Saidahmedov N.S., Yangi pedagogik texnologiyalar, T.: Fan, 2014.
19. Sharipov Sh.S., Pedagogik mahorat, T.: O‘qituvchi, 2016.
20. To‘xtayeva M.Q., Ona tili darslarida sahnalashtirish usullari, T.: Navro‘z, 2022.
21. Tolipov O‘.Q., Umumiy pedagogika, T.: Fan, 2012.

- 22.Xolmatova D.F., Ta’lim jarayonida teatr elementlaridan foydalanish, T.: Fan, 2021.
- 23.Yo‘ldoshev J.G., Ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari, T.: O‘qituvchi, 2018.
- 24.Ziyomuhamedov B.Z., Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat, T.: Fan, 2017.
- 25.Zunnunov A.Z., Badiiy matn tahlili metodikasi, T.: Navro‘z, 2015.

Internet saytlar

1. www.ziyonet.uz
2. www.arxiv.uz
3. www.google.com
4. www.pdflar.uz
5. uz.wikipedia.org